

УДК 321. 011: 341. 231

І. Троян

Національний університет "Львівська політехніка"

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЇ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН XV – XVII ст.

© Троян І., 2009

Аналізується система міжнародних відносин XV–XVII ст., а також процес формування національних держав. Охарактеризовано принципи державного суверенітету і його законодавче закріплення у Вестфальському мирному договорі 1648 року. Шляхом зіставлення виділяються особливості та головні ознаки Вестфальської моделі державного суверенітету.

The article analyzes the system of international relations XV–XVII and also process of forming of the national states. Principles of state sovereignty are characterized and him legislative fixing in Vestfallen of peace treaty in 1648. By comparison features and main signs of Vestfallen model of state sovereignty are selected.

В умовах зростаючої взаємозалежності усього міжнародного співтовариства змінюється роль і функції національної держави як міжнародного суб'єкта, а також традиційних її інститутів. За таких обставин з'являється потреба уточнення поняття «державний суверенітет», уявлення про який сьогодні істотно відрізняються від традиційного розуміння та практичного його втілення у минулому. Сучасні глобалізаційні процеси охоплюють усі виміри суспільного життя і наповнюють їх новим змістом. В умовах створення нового світового порядку немає остаточно сформованих «правил гри». Тому керівництво міжнародною системою на практиці переважно здійснюється впливовими державами. Натомість слабшим доводиться добровільно поступатись частиною свого державного суверенітету міжнародним інститутам, в яких потужні держави посідають провідні позиції через нездатність останніх вирішувати глобальні проблеми і боротись з глобальними загрозами. Одночасно констатуємо, що принцип державного суверенітету, який тісно пов'язаний з національною державою, продовжує залишатись формальним атрибутом міжнародних відносин. Як приклад, в конституціях багатьох держав зазначається їхня суверенна незалежність. Сьогодні національна держава є єдиною міжнародно визнаною політичною структурою, яка допускається до участі в ООН та інших міжнародних органах [4].

Отже, попри глобальні зміни світового порядку, усе ще не втрачає актуальності політологічний аналіз практичної реалізації державного суверенітету національними державами у системі міжнародних відносин з метою відстеження трансформації його змісту і виділення сучасних особливостей.

Зазначена проблематика є актуальною і для України. Як суверенна демократична держава Україна проводить свою зовнішньополітичну діяльність на основі принципів, закладених традиційною системою міжнародних відносин. Пріоритетними в її зовнішній політиці виступають принципи рівноправності, взаємоповаги, гарантування національної безпеки та невтручання у внутрішні справи інших держав. Проте сьогодні в умовах інтеграції національних держав у міжнародне співтовариство перед Україною постає потреба наукового осмислення процесу еволюції державного суверенітету, становлення та зміни ролі національної держави.

У теоретичних напрацюваннях багатьох українських науковців, а також в ментальності українського суспільства національна держава асоціюється насамперед з державою, де влада виступає захисником національних інтересів свого народу в середині країни і на міжнародній арені. Тому для України важливим та актуальним є дослідження принципу державного суверенітету як в історичній ретроспективі, так і в сучасних умовах.

Проблема утворення національних держав і реалізації ними принципу державного суверенітету досліджувалася багатьма вітчизняними та зарубіжними ученими. В контексті зазначеної проблематики на особливу увагу заслуговує монографія А. Дмитрієва, в якій аналізується процес формування нових принципів міжнародного права XVII ст., тісно пов'язаний з Вестфальським конгресом [6]. Автор аналізує історичні передумови створення Вестфальської системи міжнародного права, яка юридично закріпила принцип

державного суверенітету в практичній міжнародній політиці. Особливе місце ідея державного суверенітету посідає і в праці французького дослідника Ж. Мере «Принцип суверенітету» [11]. Автор розглядає джерела виникнення принципу державного суверенітету, його історію та еволюцію, а також метафізичні, юридичні, етичні та історичні засади суверенітету. Проте класичний підхід до проблеми визначення державного суверенітету, а саме, як необхідного атрибуту держави, пов'язаного з використанням сили, сформувавши представники політичного реалізму, зокрема, Г. Моргентау [12].

Ідея національної держави, а також її функцій в сучасних трансформаційних процесах посідає важливе місце і в працях сучасних українських науковців. Варто виділити дослідження Ю. Гайдай, М. Гетьманчука, В. Кременя, С. Макаренка, а також Ю. Тарана та Л. Токара [3, 4, 8, 10, 14, 15]. Одночасно проблеми, пов'язані з політологічним аналізом практичної реалізації державного суверенітету в межах формування національних держав, недостатньо досліджені українськими науковцями. Насамперед це зумовлено особливостями процесу становлення української державності та потребами її зміцнення. Для України цінним є досвід становлення та розвитку державного суверенітету тих країн, які мають значну практику функціонування як самостійні держави.

Мета роботи – проаналізувати процес утворення національних держав, висвітлити особливості реалізації принципу державного суверенітету на прикладі міжнародних відносин XV–XVII ст., визначити специфіку формування Вестфальської моделі державного суверенітету і розкрити її головні ознаки.

Виникнення та багаторічне існування національної держави залишило помітний слід в історії розвитку держави, а особливо в утвердженні принципу державного суверенітету. По-перше, з утворенням національної держави реалізувалась ідея народоправства: влада перейшла від монарха до народу. По-друге, був закладений важливий фундамент для появи громадянського суспільства, яке реалізувало своє право на політичну владу і насамперед на державний суверенітет. По-третє, розвинулись демократичні цінності. Функціонування національних держав здійснювалось передусім на основі демократичних ідеалів, оскільки національний суверенітет повинен мати внутрішню підтримку і реалізовуватись через здатність широких мас виборювати для нації право на самостійність. В такий спосіб національна держава забезпечила інфраструктуру для раціонального керування, законодавчу основу для вільної індивідуальної та колективної дії, а також соціокультурну та правову однорідність населення [14].

Державний суверенітет означає, що юрисдикція національної держави поширюється на територію і людей, які на ній проживають. Суверенна держава є територіальним утворенням, що контролює населення, організації та групи, асоційовані з певною територією, і має право встановлювати зв'язки з іншими державами, захищати і реалізовувати свої інтереси. Якщо інша держава чи зовнішня сила порушує кордони конкретної держави чи змушує її керівників приймати суперечливі національному інтересові рішення, то можна говорити про порушення державного суверенітету. Суверенітет визначає буття держави на міжнародній арені і є для держави тією ж умовою, критерієм рівності, що і право для усіх людей. Однак таке розуміння державного суверенітету є наслідком тривалого історичного розвитку держави і відповідно має історію свого виникнення.

До середини XVII ст., а точніше до моменту підписання Вестфальського договору державного суверенітету як такого в практичній міжнародній політиці не існувало. До появи національних держав уся влада належала одній особі – суверену (монарху), який визнавався джерелом необмеженої влади і мав право вільно користуватись власною територією. Не інтереси нації, а інтереси правлячих сімей були основою вирішення територіальних питань. Управління державними справами здійснювалось без врахування думки населення. З одного боку, уряди держав не визнавали ніяких прав на національне самовизначення, а з іншого, – самі народи не утверджували їх. У тогочасному суспільному житті не розроблялись теорії самозахисту ні з боку церкви, ні дворянства, ні нації. Аристократія утримувала свої переваги, а церква – свою власність. Разом з тим позбавлення монарха його спадкової влади, а тим більше – приєднання його території до влади іншого суверена розцінювалось як негативний і неприпустимий факт, оскільки могло спровокувати підданих до ліквідації королівської влади.

Варто звернути увагу і на характер тогочасних війн. Під час їх проведення не було спроб пробудити патріотичні почуття, позаяк ігнорувалась національна належність. Правителі поважали не народ, а лише собі подібних. До того ж між монархами існували і спільні об'єднувальні інтереси і сімейні союзи, що сприяли зміцненню одноосібної влади. Саме на їх основі унеможливлювались чи закінчувались війни. Зрозуміло, що за таких обставин не існувало жодних шляхів реалізації державного суверенітету.

Натомість з появою національних держав розуміння суверенітету істотно змінюється. Якщо попередньо йшлося лише про суверенітет правителя, то з процесами становлення національних держав

суверенітет поширюється на усю спільність. Верховна влада асоціюється вже не з конкретною особою, а з державою. Поняття державного суверенітету не тільки закріплюється в політичній теорії та практиці, а й перетворюється на атрибут держави.

Національна держава виникає в епоху кризи абсолютних монархій та краху моделі монополярного світового порядку, домінуючу роль в якому посідала Священна Римська імперія. Вихід окремих країн зі складу імперії та їх суверенізація звузили її кордони лише до Німеччини, яка до періоду Тридцятилітньої війни визначалась як імперія виключно німецької нації.

З розвитком військових технологій XV ст. уряди таких суверенних держав – прообразів національних держав – прагнули отримувати більші ресурси від населення для забезпечення безпеки у межах своєї території [10, с.127]. Суверенні держави стали ефективними формами організації влади з точки зору ведення військових дій і перетворились в домінуючого та впливового актора міжнародних відносин. Такі позиції держава отримала внаслідок встановлених чітких кордонів, стійких політичних інститутів, її легітимізації населенням та лояльним ставленням громадян до існуючої верховної влади.

За тогочасних обставин громадяни були змушені шукати захисту в державі, а держава, щоб зберегти власну цілісність, усіяко гарантувала їм безпеку у межах своєї території. Утворювався стійкий зв'язок між владою і населенням з метою захисту власних національних інтересів. При цьому менш ефективні у веденні військової політики держави були змушені адаптуватись до впливу сильніших. Нова світова система в такий спосіб стала державоцентричною та ієрархізованою. Міжнародна практика періоду утворення національних держав свідчить і про своєрідну взаємодію держав, утворення певної системи держав, яка об'єктивно впливала на їх подальший розвиток. Головним об'єктом такої взаємодії виступав контроль над територіями та населенням. Держава була соціальною організацією, яка мала право застосовувати насильство над іншими територіями, слабшими за своїм військовим потенціалом. Отже, національна держава в умовах свого становлення виступала більш самостійною в плані ведення своєї внутрішньої та зовнішньої політики, спираючись на стійкі механізми свого функціонування.

Могутність національної держави визначалась наявністю домінуючого етносу, навколо якого вона була сформована і який в її межах становив єдине ціле. Це, своєю чергою, сприяло і самому існуванню такої держави. Як зазначає М. Гетьманчук, взаємна підтримка держави і нації забезпечувала виживання і гнучкість національної держави як форми культурно-політичного утворення [4]. Гетерогенна структура сучасних суспільств, навпаки, спричиняє зміни в діяльності та функціях національної держави і ставить під сумнів саме її існування.

Разом з тим варто відзначити, що сам процес індивідуалізації держав-націй відбувався переважно шляхом війни. Стан війни був невід'ємним атрибутом суверенітету. Війна стала засобом його утвердження.

Потрібно вказати, що період XVI – першої половини XVII ст. був пов'язаний із складними внутрішніми економічними, релігійними та іншими трансформаційними процесами у європейських країнах, що вплинули на територіальний поділ Європи. У середні віки впродовж довгих сторіч Європа була розділена на безліч королівств, герцогств та інших дрібних держав. Велика їх частина номінально входила до складу Священної Римської імперії. У релігійному відношенні Європа була католицькою на чолі з Папою Римським. Важливо, що Глава Римо-Католицької Церкви претендував на роль не тільки духовного, але і політичного чільника усієї Європи. Посилювалися релігійні суперечки за вплив церкви. Переламним історичним моментом стало протестантсько-католицьке протиборство у внутрішньодержавному житті країн Європи, яке, по-суті, зруйнувало сформовану католицькою церквою загальну нормативно-ціннісну систему. Священною Римською імперією з міжконфесійних мотивів була розпочата Тридцятилітня війна. Це була, фактично, перша європейська війна, до якої були втягнені майже усі великі держави Європи: Швеція, Франція, Німеччина, Нідерланди, Данія, Чехія, Англія, Іспанія, Італія, меншою мірою — Польща і Росія. Тридцятилітня війна торкнулася усіх верств населення і повністю змінила спосіб життя мирних громадян, а отже, мала тотальний характер.

У ході цієї війни утворились дві коаліції. Перша – Священна Римська імперія німецької нації з габсбурзьким блоком (іспанські і австрійські Габсбурги). Їх підтримували папство і Польсько-Литовська держава і вони прагнули до панування над усім «християнським світом». Друга – національні держави Франція і Швеція з союзниками: Голландією (Республіка Сполучених Провінцій), Данією, Росією, певною мірою Англією, які утворили антигабсбурзьку коаліцію, що спиралася на протестантських князів в Німеччині та на антигабсбурзький рух в Чехії, Трансильванії, Італії. Спочатку війна носила характер «релігійної» (між католиками і протестантами). Проте коли католицька Франція відкрито очолила антигабсбурзьку коаліцію війна втратила цей характер.

Після війни, внаслідок підписання Вестфальського мирного договору 1648 року, між ними були поділені завойовані території і встановився новий порядок міжнародних відносин [6, с. 25]. Згідно з умовами договору було заборонено втручатись у внутрішні справи будь-якої країни незалежно від того, яку релігію сповідували її громадяни. В результаті Вестфальського договору юридично закріпилась суверенна держава як форма організації влади, а також санкціонований принцип територіального суверенітету у міждержавних відносинах.

Аналіз документів Вестфальського миру свідчить про те, що у ньому відображено не лише внутрішньодержавні питання, але й міжнародні. Скажімо, Німеччина, Швеція та Франція як учасники Вестфальського конгресу прагнули отримати територіальні надбання в розподілі повоєнного світу і тим самим визначити свій новий політичний устрій. Одночасно для цих держав була важливою і боротьба за інституційний вплив на політику інших держав: за гегемонію і вплив в Європі, поділ сфери світової торгівлі як економічної складової діяльності держави та колоніальних володінь.

Наслідки Вестфальської угоди переважно стосувалися територіальних змін, релігійних відносин і політичного устрою та мали різні наслідки для держав. Для Німеччини було визнано повну незалежність від імператора німецьких князів у проведенні як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Як виняток, вони не могли укладати зовнішніх союзів, направлених проти імперії і імператора. Така система сприяла збереженню цілісності і безпеки в регіоні. Імперські стани були наділені територіальним верховенством, що, з погляду міжнародного права, закріпило за ними статус суб'єктів міжнародного права. Загалом Вестфальський мир призвів до значних територіальних змін як в самій Німецькій імперії, так і в окремих князівствах. Отже, надання імперським станам принципу суверенітету спричинило остаточну децентралізацію монархії. Голландія і Швейцарія були остаточно визнані незалежними державами. Значно збільшили свої території деякі великі німецькі князівства. Для політичного устрою Швеції Вестфальські угоди сприяли поверненню їй захоплених під час війни територій, внаслідок чого в імперії остаточно мав відновитись мир.

Очевидно, що Вестфальський договір мав на меті закріпити сформоване під час війни співвідношення сил, і, закріпивши кордони національних держав, створити протидію їхньому прагненню встановити своє панування над територіями одна одної.

Разом із державою-нацією і правовим закріпленням національно-державного суверенітету у міжнародних відносинах також формується система політичної рівноваги (балансу сил). Система міжнародних відносин XVII ст. характеризувалась пошуком і підтримкою рівноваги у міждержавних взаєминах. Посилення позицій окремої держави сприймалось як загроза. Одна держава вбачала в іншій як потенційного ворога, так і потенційного союзника. Превентивна дипломатія стала головною формою зовнішньополітичної діяльності. Основний зміст системи політичної рівноваги полягав у пошуках компромісу між принципом суверенітету і принципом загального інтересу. Під час свого функціонування ця система змушувала кожного з акторів обмежувати свої експансіоністські устремління, щоб не опинитись в ситуації, коли подібне обмеження буде нав'язане і йому. Одним із головних засобів підтримки рівноваги є певний вид коаліції. Вона спрямована на залякування держави, яка потенційно у тій чи іншій формі порушує рівновагу. Простіше кажучи, зміст теорії балансу сил зводиться до того, що порушення рівноваги спричиняє нестабільність та війни. Натомість встановлення стабільності можливе лише за умови створення коаліції як протидії сильнішій з конфронтуючих сторін [9, с. 25].

Отже, система балансу сил зумовила появу постійного нейтралітету, історична форма якого має антивоєнний характер і дві основні складові – неучасть і невтягнення. Отже, у цій системі одностороннє використання сили є чинником створення безладдя, тоді як її колективне використання розглядається як інструмент підтримки. У період підписання Вестфальських угод саме такий підхід до реалізації міжнародних відносин був доречним. На нашу думку, він унеможливував розв'язання нової війни однією з держав, невдоволеною територіальним розподілом.

Вестфальська система встановила баланс сил великих держав, передусім Королівств Франції, Великої Британії, Швеції, а також Австрії та Речі Посполитої (Польщі). Натомість відсунула на другий план Іспанію і Португалію, оскільки розширення географічних меж колоніальних володінь цих держав не супроводжувалося посиленням реальної влади і впливу їх чільників на міжнародні відносини того часу. Такий стан пояснювався середньовічно-феодалним характером цих держав із застарілим воєнно-ієрархічним характером, а також неготовністю до змін, необхідних для глобальної експансії.

Надалі поняття “рівновага сили” набуло ширшого змісту і стало означати: а) будь-який розподіл сили; б) політику якоїсь держави або групи держав, спрямовану на те, щоб надмірні амбіції іншої держави були приборкані за допомогою узгодженої позиції тих, хто ризикує стати жертвами цих амбіцій; в) багатополярну

сукупність, у яку час від часу об'єднуються великі держави з метою стримати надмірні амбіції однієї з них, що згодом були використані теоретиками політичного реалізму.

Отже, хаос держав під егідою великих монархій поступово трансформувався у впорядковану систему, яка ґрунтувалась на принципах „вільного самоствердження” окремих суверенних держав, а також на визначених законах міждержавних відносин. Вона могла утворитися лише за умови однакового світогляду, загального визнання міжнародно-правових норм і принципів публічного права. При цьому варто зазначити, що між державами утворювались як тривалі дипломатичні зв'язки, так і союзи кількох держав, що зумовлювало встановлення непрямих, об'єктивно існуючих відносин.

Статті Вестфальського мирного договору мають велике значення у формуванні міжнародних принципів світової політики. Як вже зазначалось, до підписання Вестфальського мирного договору майже усі політико-міжнародні або правові питання мали релігійний характер і призводили до протистояння та суперечок. Та з підписанням Вестфальського миру у міжнародних нормах закріпились такі важливі принципи, як віротерпимість і толерантність, що зрівняли протестантів і католиків у правах, і за допомогою яких релігійні протистояння набули цивілізованого характеру. У міжнародних відносинах ці принципи передбачали, що, зберігаючи свою автономію і незалежність, суб'єкти міжнародних відносин не повинні обмежувати свободу один одного, а визнавати самотність та самоцінність неподібних собі, поважати їхнє право вибору, право бути іншими, протилежними у своїх інтересах та віруваннях [6, с. 41–43]. Принципи толерантності та віротерпимості і сьогодні є дієвими інструментами вирішення конфліктів як на внутрішньодержавному рівні, так і в сфері міжнародних відносин.

Іншого змісту набула проблема мирного вирішення міждержавних суперечок, яка переважно реалізовувалася в ході дипломатичних переговорів. У минулому саме імператор і Папа Римський часто виступали в ролі посередників у міжнародно-правовій практиці. Інститут посередництва і дипломатії був закріплений Вестфальським миром і в межах зазначеного періоду виступав однією з багатьох можливостей зовнішньополітичного впливу на процес розв'язання міжнародного конфлікту. Посередництво стало передумовою того, що будь-яка інституція в Європі могла створити реальну політичну ситуацію для прийняття необхідного рішення. Під час Вестфальського конгресу воно внесло вагомі зміни у практику організації переговорного процесу, ставши ефективним комунікативним засобом для міжстороннього спілкування.

Крім інституту посередництва, Вестфальський мир заклав основи механізму відповідальності за порушення міжнародного правопорядку. Головною його формою є реституція – відновлення становища певної держави у тому вигляді, в якому вона існувала до моменту здійснення дії, що завдала шкоди. Реституція побудована на принципі приватної власності, в умовах якої права громадян ворогуючої держави не можуть бути змінені війною. Отже, у Вестфальському мирному договорі закладені такі елементи реституції, як принцип територіальності та непорушності приватної власності, що підсилювали суверенітет [6, с. 203].

Вестфальський мир закріпив і доволі важливий спектр економічних взаємозв'язків між державами. Головний зміст економічних зв'язків зазначеного періоду полягав у захисті національного ринку системою митних зборів і заборонних заходів [6, с. 217]. Специфічною ж ознакою сучасних економічних відносин є участь у них різних за природою суб'єктів. Як різновиди цих відносин можна виділити: міждержавні – універсального або локального характеру; держави та міжнародні організації; держави і юридичні та фізичні особи іноземних держав; держави і транснаціональні корпорації; юридичні та фізичні особи різних держав.

Вестфальський договір не лише визначав принципи взаємовідносин між державами, які його уклали, але й став основою розвитку подальшої системи міжнародних відносин. Починаючи з XVIII ст., сприйняття Вестфальського миру змінюється. Він стає вже частиною загального правопорядку й світопорядку в Європі. Регулятивні функції Вестфальських договорів дещо у зміненій формі були продовжені у напрямку розвитку європейської правової системи аж до початку XIX ст.

У результаті політологічного аналізу реалізації принципу державного суверенітету національними державами в системі міжнародних відносин XV–XVII ст. можна говорити про цілу низку висновків. По-перше, система держав в Європі XVII ст. визначалася багатьма первинними чинниками: величиною, силою, авторитетом, правовим статусом і конституційним ладом, релігійною орієнтацією та економічною потужністю держав, що різнилися між собою. Міжнародно-правові відносини цих суб'єктів формувались на основі складних зв'язків і автономії один від одного. Принципи ієрархічного ладу, очолювані Папою та імператором, були непорушними до періоду посилення національних монархій в Європі, що зумовило послаблення імператорської влади та спричинило релігійний розкол. По-друге, Вестфальський мирний

договір 1648 року, укладений після закінчення Тридцятилітньої війни, став основою державоцентричних за своєю природою наступних міжнародних систем. Його основними принципами стали суверенітет, невтручання і колективна безпека. Держава виступала гарантом такої безпеки. Суверенітет у межах національної держави пов'язується з територією, громадянством та чітким визначенням і розумінням національних інтересів. Він був своєрідною охоронною системою держави від зовнішнього втручання. По-третє, поряд з державою-нацією і закріпленням національного суверенітету в міжнародних відносинах утверджується система політичної рівноваги – компроміс між принципом суверенітету і принципом загального інтересу. У процесі функціонування Вестфальська система змушувала кожного з її учасників обмежувати свої експансіоністські наміри. Одним з головних засобів підтримки рівноваги були різноманітні види коаліцій. По-четверте, відносини між країнами Заходу набули системності. Натомість Довестфальський період визначався роз'єднаністю учасників, безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких виступали короточасні збройні конфлікти або тривалі війни.

Статті Вестфальського договору зафіксували нове співвідношення сил, яке склалося в Європі, та закріпили кордони національних держав. Фактично на ціле століття було встановлено більшість державних кордонів. Відтоді основною формою політичної організації суспільства стає “державо-нація”, а домінуючим принципом міжнародних відносин виступають засади національного суверенітету. Суверенітет як зовнішня і внутрішня незалежність держав та їх самовизначення став основним принципом європейського порядку.

Так, починаючи з Вестфальського миру 1648 року, явище суверенітету відмінило усі інші форми політичної організації на міжнародному рівні. Проте сьогодні в умовах процесів інтеграції та глобалізації змінюється міжнародна система і суверенітет виходить за межі національної держави, яка в кооперації з іншими державами прагне реалізувати свою внутрішню і зовнішню політику. Процеси «розмивання» державного суверенітету на практиці стають нормою міжнародних відносин. В умовах глобалізації розмежовують суверенітет як атрибут на міжнародній арені, який продовжує існувати, та суверенітет як автономію, – міру свободи держав приймати зовнішньополітичні рішення та здатність користуватись цим атрибутом.

Отже, ми можемо констатувати, що державний суверенітет як одна з ключових категорій політичної науки і міжнародного права переживає період переосмислення, уточнення своєї сутності. І хоча на практиці норми, закладені Вестфальською системою міжнародних відносин, вже не діють, вона все ж не втратила свого історичного значення. Міжнародно-правові принципи, закладені Вестфальською системою міжнародних відносин, мають важливе значення і для України. Як актор міжнародних відносин наша держава керується загальноприйнятими нормами та принципами в реалізації зовнішньої політики. Разом з тим, прагнучи інтегруватись у світове співтовариство шляхом входження в міжнародні організації та структури, суверенній Українській державі необхідно враховувати нові тенденції трансформації державного суверенітету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валлерстайн Й. Кінець знаомого мира. Соціологія 21 століття / Пер. з англ.; Под ред. В. Л. Іноземцева. – М.: «Логос», 2004. – 353 с.
2. Габермас Ю. Умови громадянства: Зб. статей / Під ред. Варта ван Стінбергена; Пер. з англ., передмова та примітки О.О. Іваненко. – К.: Український Центр духовної культури, 2005. – 264 с.
3. Гайдай Ю.В. Модифікація ролі національних держав в умовах динамізації процесів глобалізації // URL: <http://www.kneu.kiev.ua>.
4. Гетьманчук М. Проблема націоналізму в умовах розширення НАТО та Європейського Союзу. – Львів: Центр політичних досліджень ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 108–111.
5. Кустарев А. Неудавшиеся государства // Космополіс. – 2004. – № 2 (8). – С. 35–64.
6. Дмитрієв А.І., Мацео А.С., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право: Практикум / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 76 с.
7. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 426 с.
8. Політологія: Підручник // За заг. ред. проф. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. – Харків: Друкарський центр «Єдино-прес», 2001. – 640 с.
9. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: етапи становлення // Суспільно-гуманістичні студії. – 1998. – №1. – С. 25–26.
10. Макаренко С. Еволюція «держави-нації»: спроба деконструкції // Космополіс. – 2007. – № 2 (18). – 131 с.
11. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Пер. з фр. Л. Коконовича. – Львів: «Кальварія», 2003. – 216 с.
12. Моргентау Г. Политические отношения между нациями. Борьба за власть и мир // Социально-политический журнал. – 1997. – № 2. – С.189 – 201.
13. Пархомчук Е.С. Вестфальська система геополітичних відносин (1648 – 1815) // URL: <http://www>.

parelst.narod.ru/017.htm. 14. Таран Ю. Національні держави в сучасному світі // URL: <http://www.dialogs.org.ua/ru/material/full/2/1055>. 15. Токар Л. Національна держава – і мета, і покликання // Віче. – 2006. – № 3/4. – С. 40–42. 16. Rosenau J.N. *New Dimension of Security: The Interaction of Globalizing and Localizing Dynamics* // *Security Dialogue*. – 1994. – Vol. 25, September. – P. 215 – 292.

УДК 321.01:342.5

Я. Турчин

Національний університет “Львівська політехніка”

ПРИНЦИПИ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНА

© Турчин Я., 2009

Аналізується теоретичний доробок відомого політичного діяча, вченого і правника кінця XIX – першої третини XX ст. Отто Ейхельмана щодо принципів і шляхів реалізації влади в державі. Розглядаються принципи розгалуження влади, її відповідальності, децентралізації, а також механізмів їх функціонування в поєднанні з федеративними засадами державного будівництва.

The theoretical working-out of the famous political figure, scientist and lawyer of the end of XIX and the first third of XX cc. Otto Eihelman concerning the principles and ways of realization of the state power. The principles of the power its responsibility, decentralization and also mechanisms of their functioning in the combination with federative foundations of the state forming.

Політична система сучасної України перебуває у стадії становлення усіх її компонентів, наповнення їх новим змістом і функціями, що відповідають статусу незалежної демократичної держави. Одним із основних завдань є розбудова ефективної системи державної влади, що дасть змогу забезпечити успішну реалізацію політичних курсів, спрямованих на стабілізацію і розвиток економічної і соціально-політичної сфер українського суспільства, а також подолання тих кризових явищ, які є характерними для України. Процес реформування системи державної влади характеризується браком державотворчого досвіду, що спонукає нас використовувати досвід інших країн, який не завжди відповідає потребам і світогляду українського народу. Набагато доцільніше застосувати національні надбання у справі організації державної влади, розроблені нашими попередниками на зламі XIX і XX ст. Особливо це стосується українських учених-емігрантів – безпосередніх учасників національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Вже перебуваючи в еміграції, вони не лише оцінювали причини поразки національної революції, а й пропонували нові шляхи розвитку Української державності з врахуванням помилок минулого.

Помітне місце серед них посідає Отто Оттович Ейхельман, який є автором багатьох наукових праць, що розглядають проблеми українського державотворення і шляхів його реалізації. Вони не втратили своєї актуальності й сьогодні, а теоретичні здобутки ученого можна перевести у практичну площину сучасних суспільно-політичних процесів в Україні.

Науковому, об'єктивному дослідженню теоретичної спадщини О. Ейхельмана суперечив в умовах тоталітарного СРСР безглуздий, механістичний поділ науковців на марксистських – означає “прогресивних”, та немарксистських – “фальсифікаторів” науки. Усіх українських учених, які проживали за кордоном і мали чималий науковий доробок, кваліфікували як “буржуазно-націоналістичних”, чіпляючи їм різноманітні ярлики. Тому лише після проголошення незалежності України з'явилися реальні можливості для вивчення наукової спадщини ученого. Одним із перших вітчизняних науковців, хто почав досліджувати суспільно-політичну концепцію О. Ейхельмана в умовах незалежності, став В. Потульніцький. Для усвідомлення внеску О. Ейхельмана у процес українського державотворення важливими є праці В. Верстюка, Т. Осташко, М. Комариці, І. Бегея та інших, в яких стисло висвітлюються біографічні дані та основні етапи суспільно-політичної діяльності О. Ейхельмана. Але значна частина науково-теоретичної спадщини ученого залишилась поза увагою дослідників. Тому *метою публікації* є аналіз поглядів О. Ейхельмана щодо принципів організації